

DVIJE NOVINSKE BILJEŠKE (*OSSERVATORE DALMATO*) O NALAZU NATPISA *CIL* III, 1745. IZ GODINE 1856.

MIROSLAV GLAVIČIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
HR-23000 Zadar
glavicic@unizd.hr

UDK: 003.071:930.1
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno / Received: 2010-03-22

U trećem svesku zbirke latinskih natpisa *Corpus inscriptionum Latinarum* pod brojem 1745 objavljen je natpis ispisan na bazi spomenika koji je u prvoj polovici 2. st. bio podignut u počast epidaurskog uglednika P. Elija Osilijana (*P. Aelius Ossilianus*) Natpis je pronađen godine 1856., a tada su u zadarskim novinama *Osservatore Dalmato* (broj 79 i 96) objavljena dva zanimljiva članka o nalazu tog natpisa u Cavtatu. Autori su im Mato Vodopić i Šime Ljubić. Autor donosi prijepis objavljenih članaka te komentira njihov sadržaj, dajući pritom i osnovne biografske podatke o njihovim autorima. Mato Vodopić je teolog, književnik i prirodoslovac, koji pred kraj života postaje dubrovački biskup. Šime Ljubić je književnik, historičar i arheolog, kojega se zbog njegova samoprijegornog i nadasve stručnog rada s pravom drži za jednog od utemeljitelja suvremene arheologije u Hrvatskoj.

Na temelju provedene epigrafske i onomastičke analize autor donosi i vlastiti komentar teksta natpisa *CIL* III, 1745. *P. Aelius Ossilianus* bio je epidaurski odličnik, koji je po svojoj prilici potjecao iz autohtone romanizirane porodice s teritorija kolonije ili bliže unutrašnjosti. Naime, kako se zaključuje iz njegova imenovanja, ta je porodica građansko pravo stekla u doba cara Hadrijana, a već se tijekom prve polovice 2. st. značajno uzdigla i uvrstila u sam vrh epidaurske aristokracije. To je razvidno iz teksta natpisa, jer zbog ugleda porodice, svakako i zbog osobnih zasluga, cjelokupno gradsko vijeće jednoglasnom odlukom iskazuje počast P. Eiju Osilijanu i određuje mjesto za postavljanje kipa. Sve poslove oko postavljanja spomenika s kipom i organizacije popratnih ceremonija, što predmnijeva i pokriće svih troškova, preuzimaju i vode Osilijanova majka *Novia Bassila* i baka *Iustilla*. One su pri inauguraciji spomenika podijelile članovima gradskog vijeća, augustalima i sevirima prigodne darove (*sportulae*), a za sugrađane organizirale održavanje šakačkih borbi. Natpis *CIL* III, 1745 neobično je važan, jer dokumentira gotovo cjelokupan postupak iskazivanja počasti zaslužnom sugrađaninu tijekom prve polovice 2. st. u Epidauru.

KLJUČNE RIJEČI: *Osservatore Dalmato*, Mato Vodopić, Šime Ljubić, *Epidaurum*, *CIL* III, 1745

U trećem svesku i danas najpoznatije i najznačajnije zbirke antičkih natpisa, koju je pod nazivom *Corpus inscriptionum Latinarum* (kratica *CIL*) uredio glasoviti Theodor Mommsen, godine 1873. pod brojem 1745 objavljen je natpis ispisan na bazi spomenika podignutog u čast epidaurskog uglednika Publija Elija Osilijana.¹ U napomeni uz taj natpis na strani 289 zabilježeno je sljedeće: "1745 *Ragusa vecchia* rep. ad litus in ruinis aedificii antiqui 5 Mai. 1856, dum cisterna effoditur; extat ibidem in aedibus Nic. Baul. Ed. Vodopić *Osservatore Dalmato*

¹ *CIL* III, 1745, p. 289, add. p. 1492. Zbog pojednostavnjivanja, u daljnjem tekstu natpis na bazi toga počasnog spomenika skraćeno se navodi kao natpis *CIL* III, 1745.

Sl. 1. Mato Vodopić, biskup dubrovački (preuzeto s http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mato_Vodopić.jpg).

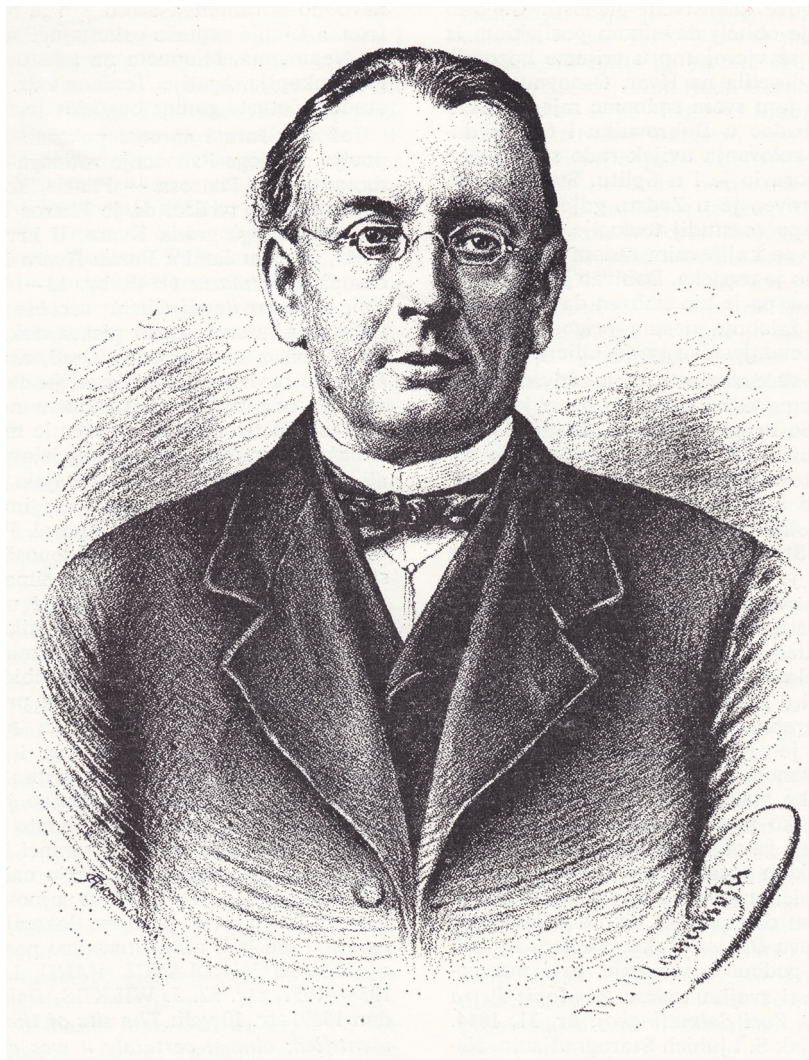
Fig. 1. Mato Vodopić, a bishop of Dubrovnik (taken from http://en.wikipedia.org/wiki/File:Mato_Vodopić.jpg).

16 Mai. 1856 n. 79, inde Gliubich *Osserv. Dalm.* 1856 Iun. 15 n. 96 et *Bullett. dell' Inst.* 1857 p. 46; Eitelberger *Jahrbuch der Centralcommission für Baudenkmale* 5 (1861) p. 288." Idući tragom tog navoda, pronašli smo u brojevima 79 i 96 iz godine 1856. zadarskih novina *Osservatore Dalmato*² dva zanimljiva članka o nalazu natpisa *CIL* III, 1745 kojima su autori don Mato Vodopić i don Šime Ljubić.

U "Dodatku" ("Appendice. Archaologia") broja 79 novina *Osservatore Dalmato* od 16. svibnja 1856. objavljeno je pismo u kojem don Mato Vodopić, tadašnji župnik iz Gruda kod

² *Osservatore Dalmato* (*Smotritelj dalmatinski*) su upravno-političke novine koje izlaze u Zadru u razdoblju od godine

1849. do 1866. Godine 1856. urednik je bio Antun Paško Kazali, a novine su tiskane u Vladinoj tiskari u Zadru.

Sl. 2. Šime Ljubić (rad Theodora Mayerhoferera, litografija) (preuzeto iz M. ZANINOVIĆ, 1981, 31).

Fig. 2. Šime Ljubić (Theodor Mayerhofer's work, a lithograph) (after M. ZANINOVIĆ, 1981, 31).

Cavtata, izvješćuje čitatelje o zanimljivom nalazu arheoloških spomenika antičkog Epidaura. (Prilog I.) Ondje su, naime, 5. travnja 1856.³ pri iskopu neke gustijerne radnici naišli na niz arheoloških predmeta i spomenika od kojih autor posebno ističe nalaz dvaju kamenih spomenika s natpisom.⁴ Na prvom navedenom spomeniku Vodopić je jedva pročitao početak natpisa i

³ U *CIL*-u je kao datum otkrića spomenika naznačen 5. svibnja 1856., međutim, kako je Vodopićevo pismo napisano 26. travnja, jasno je da se navod "Dana 5. tekućeg mjeseca..." odnosi na mjesec travanj, odnosno spomenik je nađen 5. travnja 1856.

⁴ "Dana 5. tekućeg mjeseca pri iskopu jedne cisterne u Cavtatu (antički *Epidaurum*) radnici su naišli na razne ostatke, komade kornija (vijenaca), zemljanih posuda,

razbijenih nadgrobni stupova, oštećenih nadgrobni ploča, predmeta, kako vidiš, bez vrijednosti, ali koji su naznaka da bismo, kad bi se iskopavanja izvela kako treba, dobili dovoljno materijala da rasvijetlimo položaj, povijest i važnost te malo poznate rimske kolonije". Vodopićev i Ljubićev članak s talijanskog na hrvatski prevela je Mirjana Vujanić, prof., kojoj ovom prigodom najljepše zahvaljujemo na učinjenom.

nekoliko slova u nastavku koja se ne mogu pouzdano restituirati.⁵ Budući da je drugi spomenik sačuvan u cijelosti, autor najprije donosi njegov opis i dimenzije, a potom prijepis i analizu teksta natpisa na prednjoj strani. Prema Vodopiću, spomenik je izrađen u obliku paralelopipeda od vapnenca poznatog pod lokalnim nazivom *mekuša*, a dimenzije spomenika iskazane u mletačkim mjerama (stopa i palac).⁶ Pri prijepisu je autor učinio jednu sitnu pogriješku u prvom retku natpisa, a budući da nije bio dovoljno stručan za tumačenje imenske formule uglednika kojemu se na početku natpisa iskazuje počast, njegove pretpostavke da se na natpisu navedeno TRO OSILLIANO možda treba tumačiti kao skraćenica za TRIBUNO (ili TRIBULO) OSILLIANO, ili da je *Osillia* moguće gentilno ime (!?) tribusa, naziv rimske legije ili neke kolonije iz koje potječe navedeni *Elio*, nisu točne.⁷ I u nastavku svoga kratkog komentara o natpisu Vodopić je pogriješio u shvaćanju značenja funkcija i uloge navedenih dekuriona, augustala i sevira, međutim to nipošto ne smije biti razlog da njegovo izvješće okarakteriziramo kao diletantsko, odnosno bezvrijedno. Zapravo moramo učiniti suprotno, odnosno reći da unatoč svim ograničenjima koja su ga priječila u davanju kvalitetnijeg stručnog komentara, don Mato Vodopić zaslužuje sve pohvale u svom nastojanju da upozori na značenje makar i skromnih iskopina u proučavanju povijesti nekoga naselja.⁸ To je prepoznao i don Šime Ljubić, koji na početku svoga komentara posvećenog Vodopićevu članku kaže: "Uvrstivši se tako među one koji vole domovinu, ali ne samo na riječima, već u pravom smislu, opat Vodopić je ovim zanimljivim izvješćem pružio veliku uslugu arheološkoj znanosti i na slavu domovine, i zasigurno neće prestati bdjeti dok arheološki predmeti koji bi se slučajno mogli pojaviti na epidaurskom ageru ne ugledaju svjetlo dana te da se sama istraživanja vode savjesnije." Komentar don Šime Ljubića objavljen je u "Dodatku" ("Appendice. Osservazioni archeologiche") broja 96 novina *Osservatore Dalmato* od 15. srpnja 1856. (Prilog II).

U nastavku komentara don Šime Ljubić donosi pravilnu restituciju teksta i objašnjava čitateljima značenje pojmova navedenih na natpisu. Najprije primjećuje "da u prvom retku umjesto T treba biti F,⁹ da TRO označava *tribus Tromentina*,¹⁰ kojemu je pokojnik pripadao, da je *Osillianus* njegov kognomen, da je *Aelius* porodično ime, vrlo uobičajeno na dalmatinskim natpisima". Potom nastavlja "da pokojnikova majka *Novia Bassillia* i baka *Novia Justilla* nisu podigle samo spomenik P. Eliju Osilijanu, već su također dale dekurionima, augustalima i sevirima sportule, puku borilačku priredbu, i da im je cjelokupno vijeće dekuriona na kraju odobrilo čast za jedan spomenik i mjesto na koje će se postaviti". Ljubić dalje navodi da "na ovom spomeniku

⁵ Usp. Prilog I. "Među tim ostatcima našla su se i dva cipusa: jedan razbijen, kojemu je neki vandal izbrisao natpis, možda u doba prvog razaranja Epidaure, na kojemu sam jedva mogao razabrati riječi: VOTUM MILITUM i nakon praznine neka slova koja čini se naznačuju MARCO TRI . . . OTI . . . N . . . (Tribuno Titinia?)." To je natpis CIL III, 1744: *Votum militum* [---] / *Marco Tri*[---] / *o Ti*[---] / *N*[---]. U napomeni uz taj natpis stoji: "1744 *Ragusa vecchia* rep. 5. Mai. 1856 in cisterna effodienda. Vodopić *Osserv. Dalmato* 16 Mai. 1856."

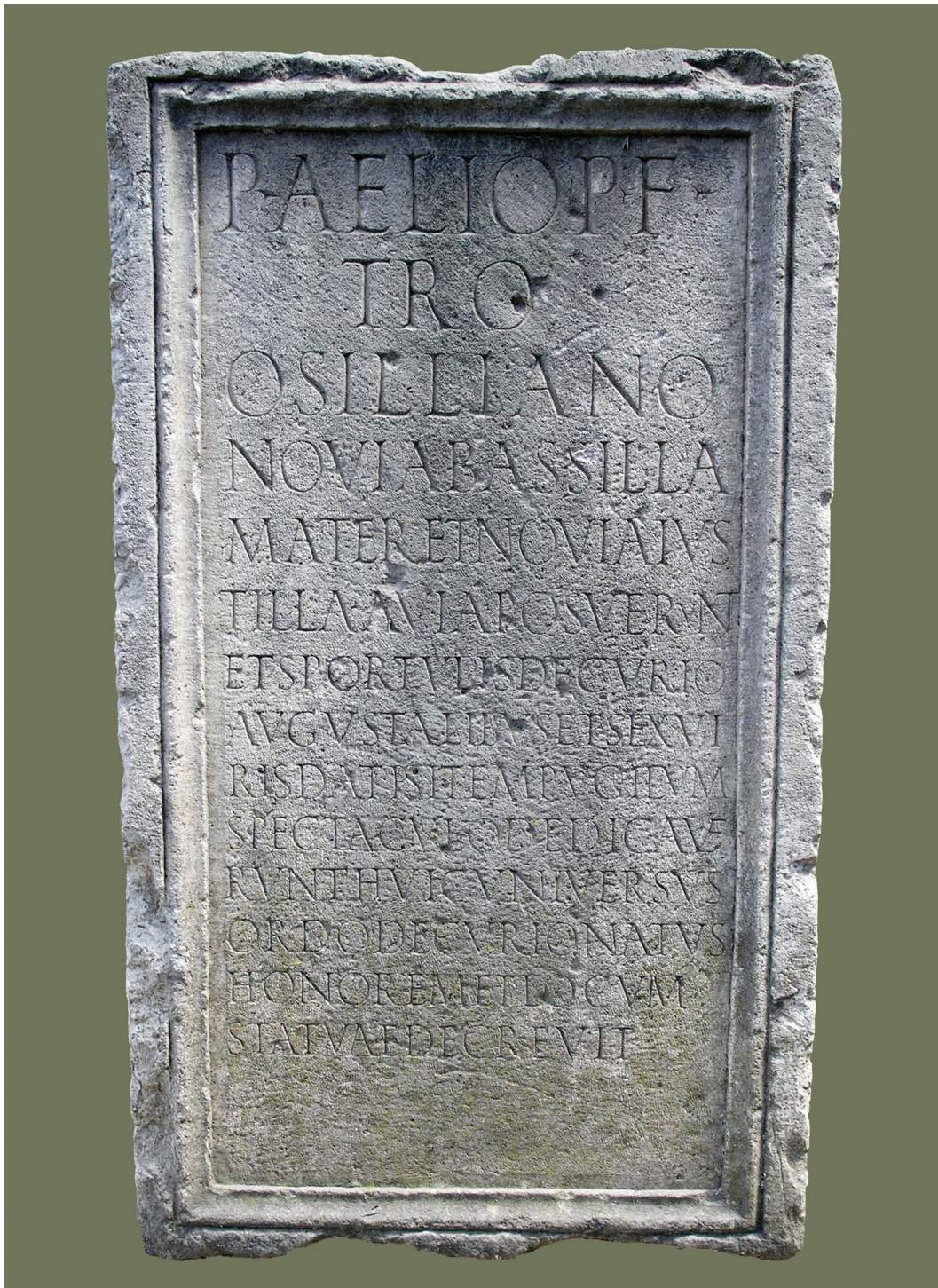
⁶ "Drugi cipus je jako dobro očuvan; kamen od kojeg je oblikovan potječe od onog vapnenca kojim obiluje ovaj kraj, u narodu nazvan *Mekuša*. Ima oblik paralelopipeda s uglovima u obliku okvira (vijenca) visokog 3 mletačke stope, širokog dvije i tri palca, dubokog jednu stopu i pet palca otprilike."

⁷ "Sada je na tebi. Čini mi se da bi bilo vrijedno prostudirati TRO OSILLIANO, treba li to čitati kao TRIBUNO OSSILLIANO ili pak TRIBULO; dakle, bi li Ossilia bilo porodično ime tribusa, ili ime legije, ili neke druge rimske kolonije koja je domovina Elia."

⁸ "Sve nam je to vrlo značajno, pa ne možemo učiniti ništa manje nego dati našim čitateljima da razmisle, ako je kod iskopavanja samo jedne cisterne na prostoru od nekoliko stopa i nekoliko stopa u dubinu pronađeno toliko vrijednih starina – da su iskopavanja izvedena s mudrošću i ljubavlju tko zna koliko bi se toga pronašlo o gradu, koji je više patio od zapuštanja nego od ruke barbara. Ali ćemo se tome vratiti. Dodajmo samo za one koji nisu upoznati s poviješću rimskih kolonija, prema Reinesiu, *Ordo Decurionatus* je obavljao funkcije koje je Senat obavljao u Rimu."

⁹ *F(ilio)*.

¹⁰ *Tro(mentina tribu)*.

Sl. 3. Cavtat, Bogišićeva zbirka: Natpis na bazi počasnog spomenika Publija Aelija Osillijana (P. Aelius Osillianus) (CIL III, 1745).

Fig. 3. Cavtat, Collection of Baltazar Bogišić: Inscription on the base of the honorary monument to Publius Aelius Osillianus (CIL III, 1745).

nalazimo da se augustali razlikuju od sevira, što pak potvrđuje tezu Co. Borghesija, za razliku od onih koji drže da su seviri isto što i seviri augustali". Na kraju komentara zaključuje da "tu nalazimo i stupnjevanje municipalnih službi, tj. prvo su (navedeni) dekurioni, zatim augustali, onda seviri, oni (prvi) čine municipalni senat, drugi su članovi posebnih kolegija, prvo svećeničkih pa profanih, a ovi (treći) su na čelu tih redova".

Nakon što smo prepričali sadržaj članaka koje su don Mato Vodopić i don Šime Ljubić objavili u zadarskim novinama *Osservatore Dalmato* davne 1856., a što danas, nakon što je prošlo nešto više od 150 godina od njihova objavljivanja, možemo držati povijesnim vrelima u kojima nalazimo korisne podatke o počecima istraživanja antičke povijesti na našim prostorima, navest ćemo samo najsturije biografske podatke o njihovim autorima, koje pak s punim pravom možemo uvrstiti u hrvatsku intelektualnu elitu druge polovice 19. st.

Hrvatski teolog, književnik i prirodoslovac Mato Vodopić rođen je 13. prosinca 1816. u Dubrovniku.¹¹ Budući da se nakon završene gimnazije odlučio za svećeničku službu, prema tadašnjim pravilima u Zadru od 1834. do 1836. najprije pohađa i završava filozofski tečaj, a potom od 1836. do 1840. bogosloviju. Nakon što je zaređen, svećeničku službu vrši u dubrovačkom kotaru u selima Smokovljane i Ošlje. Početkom godine 1845. premješten je u Gruđu u Konavle, gdje kao župnik obavlja i službu učitelja dvanaest godina. Godine 1857. premješten je u Gruž, gdje župnikuje sljedeće dvadeset i dvije godine, tj. do godine 1879. kada ga je biskup Zaffron imenovao kanonikom kaptola dubrovačkog. Godine 1882. postao je dubrovački biskup, međutim, pritiskan bolešću, umire 13. ožujka 1893.

Osim što je samoprijegorno obavljao svećeničku službu i zato bio omiljen u puku, Mato Vodopić amaterski se bavio prirodoslovljem,¹² a osobito se istaknuo kao književnik,¹³ čija se djela i danas izvode na Dubrovačkim ljetnim igrama. Ovdje moramo još napomenuti da je Mato Vodopić, sudeći prema članku objavljenom u *Osservatore Dalmato*, imao i izraženi afinitet prema starinama.

Hrvatski književnik, historičar i arheolog Šime Ljubić rođen je 24. svibnja 1822. u Starom Gradu na otoku Hvaru.¹⁴ Nakon završene gimnazije u Dubrovniku, kako je tada bilo uobičajeno, u Zadru najprije pohađa i završava studij filozofije, a potom i studij teologije koji završava godine 1846. Sljedeće je godine zaređen, a službu započinje kao kapelan u svom rodnom mjestu, gdje osniva i uspješno vodi privatnu gimnaziju. Zbog sudjelovanja u hrvatskom narodnom preporodu i zalaganja da se u škole uvede hrvatski jezik, godine 1849. otpušten je iz službe. Godine 1854. u Beču polaže ispite za gimnazijskog učitelja i dobiva pravo da na cijeloj gimnaziji predaje "jezik i književnosti slavjanske". Sljedeće godine upisuje studij povijesti i zemljopisa, a godine 1856. po nalogu "c(arske) i k(raljevske) Centralne komisije za istraživanje i sačuvanje starih spomenika – u Beču" dolazi u Istru, gdje služi kao pomoćnik Petru Kandleru, uglednom

¹¹ I. PERIĆ, 1993, 77-87.

¹² M. Vodopić prikuplja narodna imena trava i raslinja, koja šalje B. Šuleku, a godine 1880. u dubrovačkom časopisu *Slovinač* objavljuje dva popisa ptica i gmazova sa zanimljivim naslovima: "Popis pučkih ptičjih imena sakupljenih iz usta naroda u dubrovačkoj okolici, Primorju i Konavlima" i "Imena pučka raznijeh lazećijeh i plazećijeh živina, koje ili se nahode u dubrovačkom okružju ili odinud poznate su našijem seljanima".

¹³ Njegova najznačajnija djela su *Marija Konavoka* i *Tužna Jele*, koja u povijesti hrvatske književnosti ostaje zapamćena kao jedna od prvih realističkih pripovijesti.

¹⁴ Od suvremenih autora o Š. Ljubiću (s posebnim naglaskom na njegov arheološki rad) pisali su M. ZANINOVIC, 1981, 29-39; 1987, 9; 1996, 6-10; Š. BATOVIĆ, 1992, 244-248, A. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, 1996, 11-15; T. LUETIĆ, 2001, 215-261. Najcjelovitiji prikaz Ljubićeva života i djela donosi T. ŠMIČIKLAS, 1898, 150-243. T. LUETIĆ, 2001, 216 u bilj. 5 donosi cjelokupni popis radova o Š. Ljubiću.

stručnjaku i konzervatoru starina za Trst i Istru.¹⁵ Godine 1558. dolazi u Split, gdje radi kao gimnazijski profesor, a imenovan je i za kustosa u Arheološkom muzeju. Međutim, već krajem iste godine austrijska ga vlada šalje u Veneciju, gdje boravi do 1861. i prikuplja golemu arhivsku građu, što rezultira objavom tisuća stranica dokumenata u 10 svezaka monumentalnog djela *Listine o odnosajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike* (1868.-1891.).¹⁶ Od godine 1861. do 1863. radi na osječkoj, a od 1863. do 1867. na riječkoj gimnaziji.

Zbog svoga samoprijegornog rada godine 1866. Ljubić je izabran među 20 prvih članova Jugoslavenske akademije. Ljubićev neprocjenjivi rad na ustroju i razvoju arheološke znanosti u Hrvatskoj započinje godine 1867. kada dolazi u Zagreb i postaje kustos Arheološkog odjela Narodnoga muzeja. Godine 1871. postaje ravnatelj Narodnoga muzeja, a tu dužnost obnaša do svog umirovljenja 1892. Na njegov je poticaj 13. lipnja 1878. osnovano "Hrvatsko arheološko društvo", a od godine 1879. do 1892. uredio je 14 svezaka društvenoga glasila *Viestnik hrvatskoga arheološkoga društva*.¹⁷ Osim što je gotovo sâm ispisao većinu stranica *Viestnika*,¹⁸ brine se o uređenju muzeja i osniva muzejske zbirke, neumorno obrađuje i publicira muzejsku građu,¹⁹ obilazi i ubicira arheološke lokaliteta na širokom hrvatskom prostoru od Srijema do Primorja, vrši arheološka istraživanja,²⁰ piše knjige te studije i članke za druge časopise.²¹ Ljubićevo bavljenje arheologijom moglo bi se okarakterizirati kao svestrano, tijekom svojega rada stekao je veliku međunarodnu reputaciju, uspostavio suradnju s prestižnim europskim muzejskim istraživačkim institucijama te ostvario kolegijalne odnose s najpoznatijim arheolozima onoga doba, a za to su slijedile počasti i priznanja.²² Zbog svega učinjenog za arheološku znanost Šimu Ljubića možemo odrediti kao utemeljitelja suvremene arheologije u Hrvatskoj, a njegovi su uspjesi još i veći kada znamo da je tadašnje ukupno arheološko znanje o pojedinim arheološkim razdobljima i temama bilo i više nego skromno, što je svakako bila posljedica slabe ili nikakve istraženosti, te da je radio u veoma teškim materijalnim prilikama. Nakon umirovljenja godine 1892. preselio se u svoj rodni Stari Grad, gdje je umro 19. listopada 1896.

Premda se u svom radu bavio različitim arheološkim razdobljima i temama, Ljubić ipak veći interes pokazuje za antiku i posebno epigrafiku. Prvi veći uspjeh na tom polju polučio je za svoju raspravu "Studi archeologici sulla Dalmazia" (*Archiv für Kunde Österr. Geschichtsquellen*, 22, Wien, 1860, 233-276), koja nastaje kao rezultat njegova obilaska Dalmacije godine 1856.²³

¹⁵ "Nakon toga Kandler ga je odaslao u znanstveni obilazak u Dalmaciju. O svome putu Ljubić je napisao raspravu 'Studi archeologici sulla Dalmazia', *Archiv für Kunde Österr. Geschichtsquellen*, 22, Wien, 1860, str. 233-276, koja je i danas zadržala dio svoje topografske i povijesne vrijednosti." M. ZANINOVIĆ, 1996, 8-9.

¹⁶ To je još uvijek najveća zbirka povijesnih dokumenata za hrvatsku povijest, a osim nje objavio je još nekoliko kapitalnih historiografskih djela (*Commissiones et relationes venetae I-III, Statuta et Leges civitatis Buduae, civitatis Scardoniae et civitatis et insulae Lesinae, O odnosajih dubrovačke s mletačkom republikom, Razvod istarski u latinskom i talijanskom jeziku* i dr.).

¹⁷ Godine 1870. objavio je i jedan svezak izvan serije.

¹⁸ U *Viestniku* je objavio stotinjak većih radova iz arheologije i povijesti, a njegov ukupan znanstveni opus sadrži oko tri stotine bibliografskih jedinica.

¹⁹ Npr. *Popis predmeta predhistoričke dobe u Narodnom muzeju u Zagrebu* (1876.), *Popis arheološkoga odjela Narodnoga muzeja u Zagrebu, Egipatska zbirka – Predhistorička zbirka* (1889.), *Popis arheološkoga odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu, Numizmatička zbirka od najstarije dobi do cara Dioklecijana* (1890.) i dr.

²⁰ Posebnu je slavu stekao otkrićem i istraživanjem japodske nekropole u Prozoru kod Otočca.

²¹ Neka od iznimno vrijednih Ljubićevih djela danas se ne citiraju. Na primjer, redovito propuštamo navesti da je prvu studiju o namjesnicima rimske provincije Dalmacije pod naslovom "O upraviteljih Dalmacije za rimskoga vladanja", *Rad JAZU*, 31, 1875, 1-68 napisao Šime Ljubić. Vidi M. ZANINOVIĆ, 1981, 35.

²² Usp. M. ZANINOVIĆ, 1981, 36. Danas se zaslužnim članovima za izniman prinos u radu Hrvatskog arheološkog društva dodjeljuje nagrada "Don Šime Ljubić".

I kasnije je u svojim radovima, napose u onima koje je objavio na stranicama svojega muzejskog glasila, objavio brojne rimske natpise s naših prostora. Ljubić se godine 1857. susreo u Beču s Theodorom Mommsenom, urednikom monumentalne zbirke latinskih natpisa *Corpus inscriptionum Latinarum*, i posudio mu svoje prijepise latinskih natpisa iz Dalmacije.²⁴ Moguće je da je Mommsen već tada, ili kasnije u korespondenciji, od Ljubića doznao da su godine 1856. u lokalnim zadarskim novinama *Osservatore Dalmato* objavljeni njegov i Vodopićev komentar o nalazu natpisa *CIL* III, 1744 i 1745 iz Epidaura, i tu informaciju Mommsen stavlja u napomenu uz navedene natpise.²⁵ Naime, poznato je da je Mommsen svu Ljubićevu rukopisnu i objavljenju natpisnu građu iskoristio za objavu u III. svesku *CIL*-a, a Gerhard Lepsius je u ime epigrafske komisije Pruske kraljevske akademije znanosti posebnim pismom 27. srpnja 1857. na tome zahvalio Ljubiću, što je tada mladome stručnjaku bilo veliko priznanje s kojim se ponosio.²⁶ U *CIL*-u je u napomeni uz natpis br. 1745 citiran i Ljubićev rad "Iscrizioni dalmatine" (*Bull. dell' Istituto arch.*, 1857, 45-49), u kojem se donosi preslika teksta natpisa i kratka opaska da je spomenik nađen pri iskopu neke cisterne u svibnju tekuće (*sic*) godine (Sl. 3).²⁷ U *CIL*-u napomeni uz taj natpis stoji još da ga je godine 1861. objavio i Rudolf Eitelberger v. Edelberg, koji donosi presliku teksta natpisa (s pogreškama u 9. i 10. retku) i kratku opasku o okolnostima nalaza i mjestu gdje se natpis tada nalazi.²⁸

Nakon nizanja biografskih natuknica o Matu Vodopiću i Šimi Ljubiću, valja još samo kazati nekoliko riječi o tome gdje su i što rade autori u doba kade se njihovi članci objavljuju u novinama *Osservatore Dalmato*. Kada je u mjesecu svibnju godine 1856. objavljen njegov članak, don Mato Vodopić nalazi se u Grudi kod Cavtata, gdje obavlja službu župnika.²⁹ A gdje se 15. srpnja 1856. nalazi don Šime Ljubić, bez detaljnijeg pregleda sačuvane korespondencije ne možemo točno odrediti, ali možemo pretpostaviti. Naime, u mjesecu lipnju 1856. Ljubić iz

²³ "Tu su opisani stari gradovi i pridani im znatni natpisi, po imenu Nona (Nin), Nadinum (Nadin), Corinium (Karin), Scardona (Skradin). Municipium Ridentarum (Danilo – Kraljice), Havre ili Adra (Medvigj), Asseria (Podgradje ili Lisičić), Liburna ili Burnum (Šuplja crkva kod Kistanja), Issa (Vis), Pharia (Starigrad). (...) U isto doba izlaze od njega: Iscrizioni dalmatine – da lettera al prof. Henzen, u *Bull. dell' Istituto arch.* 1857. s. 45.-49." T. SMIČIKLAS, 1898, 167.

²⁴ *CIL* III, p. 279 (De Dalmaticarum inscriptionum auctoribus): "LI. Simeon GLIUBITCH Dalmaticus Lesinanus Civitavecchiensis a. 1856 aetatis Romanae reliquias per Dalmatiam sparsas investigavit quaeque sic collegit, item quae repperit in chronicis Caramanei (XXXI) quaeque habuit a Gurato Arbensi, ea mihi exhibuit omnia Vindobonae a. 1857. Edidit autem potiora a se reperta cum in *Bullettino dell' Istituto* 1857 p. 45-49 tum in commentario *studi archeologici sulla Dalmazia* qui prodiit in *Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* vol. 22 (Vindobonae 1860) p. 233-276."

²⁵ Godine 1862. na putovanju po Dalmaciji Theodor Mommsen posjetio je i Cavtat, gdje mu je isto tako netko od domaćina mogao pružiti informacije o nalazu i objavi navedenih natpisa, a bio je često i u kontaktu s don Franom Bulićem, Mihovилоm Glavinićem i Josipom Alačevićem.

²⁶ "Essendo informata dal professore Theodoro Mommsen del valente aiuto prestatogli da V. S. Illma. e Rma. per promuovere i lavori dell' academico nostro *Corpus Inscriptionum Latinarum* . . . Se le stupende fatiche epigrafiche di V. S. encomiateci da un testimonio autorevole, come ce lo somministra il Mommsen, ci fano coltivare il rispettabile Suo nome nella serie lucente dei veri amanti e promotori della scienza, siamo tanto più lieti della speranza fattaci dal Mommsen, che V. S. Illma. si compiacerà di aggiungere da qui in poi alle già favorite collezioni Sue epigrafiche quegli acrescimenti che la feconda Dalmazia fa nascere continuamente al vigilante ed erudito osservatore del suo antico suolo." T. SMIČIKLAS, 1898, 168; I. PEDERIN, 1992, 99; M. ZANINOVIĆ, 1996, 9.

²⁷ "Le recherò a cognizione eziandio un' iscrizione latina tratta di sotto terra in un escavo per cisterna nel maggio del corr. anno in Epidauro (oggi Ragusa Vecchia)." Š. LJUBIĆ, 1857, 46. Ljubić je svoj prilog napisao vjerojatno godine 1856, pa se navod "corrente anno" odnosi na tu godinu, a ne na godinu objave (1957).

²⁸ "1. Im Hause des Herrn Nicolaus Baule, gefunden beim Graben eines Brunnens." R. EITELBERGER V. EDELBERG, 1861, 160.

²⁹ Un dotto Sacerdote nostre amico Don Matteo Vodopić ci scrive da Grudda, distretto di Ragusavecchia (*Osservatore Dalmato*, N. 79, Zara, Venerdi 16 Maggio Anno 1856).

Beča odlazi u Istru kod P. Kandlera, koji ga šalje na put u Dalmaciju.³⁰ Premda ne znamo točan datum, budući da Ljubić u svome djelu "Studi archeologici sulla Dalmazia" najprije opisuje antička naselja koja je tada obišao na prostoru sjeverne Dalmacije, možemo pretpostaviti da se početkom srpnja nalazi u Zadru ili u njegovoj bližjoj okolici. Naime, Ljubić je desetak godina ranije studirao u Zadru i sigurno je da se tu u krugu svojih prijatelja i poznanika osjećao "kao kod kuće".³¹ Pročitavši u broju 79 novina *Osservatore Dalmato* Vodopićevo izvješće o nalazu starina u Cavtatu,³² odlučio je reagirati i to, kako smo već naglasili, hvaleći autora zbog njegova pozitivnog odnosa prema starinama,³³ sa željom da čitateljima kao stručnjak objasni nekoliko pojmova koje Vodopić objektivno nije mogao znati. Matu Vodopića također vežu lijepe uspomene na Zadar u kojemu je nešto prije Ljubića pohađao i završio studij filozofije i teologije. I Vodopić je, dakle, u Zadru imao svoj krug prijatelja i poznanika s kojima ostaje u vezi, a među njima je Antun Paško Kazali,³⁴ koji je godine 1856. urednik novina *Osservatore Dalmato*. To je razlog zbog kojega je uvodu Vodopić predstavljen kao "naš prijatelj", a njegovo je pismo o nalazu starina u Cavtatu objavljeno kao zanimljiva informacija čitateljima zadarskog lista.

Natpis *CIL* III, 1745, ispisan na bazi počasnog spomenika podignutog u čast epidaurskog uglednika Publija Elija Osilijana, pohranjen je danas u Bogišićevoj zbirci u Cavtatu (Sl.).³⁵ Budući da tekst natpisa sadrži niz vrijednih informacija o postupku iskazivanja počasti zaslužnom sugrađaninu tijekom prve polovice 2. st. nakon Krista u Epidauru, bit ćemo slobodni dati svoj komentar.

Prema izvješću Mate Vodopića, baza počasnog spomenika pronađena je godine 1856. pri iskupu neke cisterne skupa s drugim antičkim materijalom (ulomak natpisa, arhitektonski ulomci, keramika, novac) u Cavtatu. Mjesto nalaza nije preciznije navedeno, a u napomeni u *CIL*-u stoji da je pronađen među ruševinama antičke građevine kod obale.³⁶ Vodopić navodi približne dimenzije spomenika: visina 3 mletačke stope, širina dvije (stope) i tri palca, dubina jedna stopa i pet palaca. Budući da jedna mletačka (venecijanska) *stopa* iznosi 347,76 mm, a jedan *palac* (*inč*), koji je dvanaestina stope, iznosi 28,98 mm, dimenzije spomenika koje navodi Vodopić, preračunate u današnje mjere iznose približno: visina 104 cm, širina 78 cm i dubina 49 cm. Pri pregledu spomenika 9. lipnja 2005. izmjerili smo sljedeće dimenzije: visina 101 cm, širina 58 cm i dubina 28 cm. Opisu spomenika treba dodati još da je unutar natpisne površine uokvirene profilacijom (88 x 44 cm) pravilno smješteno četrnaest redaka natpisa (visina slova u 1 retku iznosi 6 cm, u 2. retku 5 cm, u 3. retku 4,8 cm, u 4. retku 4 cm, u 5. retku 3,8 cm, u 6. retku 3 cm, a od 7. do 14. retka 2,5 cm). Tekst natpisa pravilno je centriran u odnosu na okomitu središnju os natpisne površine. Na sredini gornje plohe isklesana je četvrtasta rupa (8x2,5 cm) za fiksiranje kipa na bazu.

³⁰ T. SMIČIKLAS, 1898, 167.

³¹ Šime Ljubić je i kasnije nekoliko puta posjećivao Zadar, a zanimljivo je da je u zadarskom Povijesnom arhivu od godine 1948. pohranjena njegova ostavština. N. ČOLAK, 1961-1962, 225-262.

³² U Ljubićevoj ostavštini sačuvani su brojevi 79 i 96 (dupl.) *Osservatore Dalmato*. N. ČOLAK, 1961-1962, 237.

³³ "Ljubić u to doba hvali Matu Vodopića što je pronašao neki rimski spomenik, pa ističe da je Vodopić od onih koji rade, a ne govore mnogo." I. PEDERIN, 1992, 99, bilj. 72.

³⁴ Hrvatski prevoditelj i književnik Antun Paško Kazali rođen je 29. travnja 1815. u Dubrovniku. Budući da se nakon gimnazijskog obrazovanja odlučio za svećeničku službu, u Zadru pohađa i završava studij filozofije i teologije. Bio je župnik u Ošljemu kod Stona i kapelan u Šipanu, a

nakon sukoba sa crkvenim vlastima godine 1855. dolazi u Zadar, gdje radi kao gimnazijski profesor za latinski, grčki i hrvatski jezik do 1861. Godine 1862. odlazi u Rijeku, gdje radi kao gimnazijski profesor. Bavio se književnim radom te bio urednik zadarskih novina *Glasnik dalmatinski* i *Osservatore Dalmato*, i poliglot koji je govorio 11 jezika, posebno se istakao kao prevoditelj Shakespearea, Byrona, Tennysona, Hugoa, Moliera, Schillera i Homera. Umro je 10. siječnja 1894. u Dubrovniku.

³⁵ G. NOVAK, 1966, 33, Sl. 16; N. CAMBI, 1979, 289-290, br. 607; M. ŠEGVIĆ, 1998, CI 5; M. GLAVIČIĆ, 2009, 54-55, Sl. 5.

³⁶ Slično navodi i A. J. EVANS, 1883, 15, bilj. c: "(C. I. L. iii. 1745.) Discovered in 1856 in the ruins of an ancient building on the shore."

Natpis u restituciji glasi: *P(ublio) Aelio P(ubli) f(ilio) / Tro(mentina tribu) / Osilliano / Novia Bassilla /³⁷ mater et Novia Iustilla avia posuerunt / et sportulis decurio(nibus) / Augustalibus et sexviris datis item pugilum /³⁸ spectaculo dedicaverunt. Huic universus / ordo decurionatus / honorem et locum / statuae decrevit.*

Tekst natpisa jasan je i sadrži, kako smo već naglasili, nekoliko razina informacija o postupku iskazivanja počasti uglednom sugrađaninu. Na početku je ime uglednika kojemu se iskazuje počast, a to je rimski građanin *P. Aelius Osillianus*. Premda na natpisu nedostaje bilo kakav podatak o mogućim funkcijama koje je dotični obnašao ili častima kojima se odlikovao, već sama činjenica da mu se na javnom mjestu iskazuje počast postavljanjem spomenika, razlog je zbog kojega Osilijana moramo uvrstiti među najviše uglednike epidaurske kolonije. Gradska je zajednica svojim uglednicima mogla iskazati javnu počast na više načina, međutim čini se da je baš podizanje spomenika s kipom bio najčešći oblik iskazivanja javne počasti zaslužnim sugrađanima.³⁷ Pri tome se ponekad na natpisima može navesti razlog zbog kojega se ta počast čini, međutim u većini slučajeva taj podatak izostaje, odnosno onima koji sudjeluju u iskazivanju počasti poznate su iznimne zasluge pojedinca, njegove munificijencije ili druga dobročinstva, pa nije bila potreba da se na natpisu ponavlja ono što je tada svima bilo dobro znano. Kompetencije gradskoga vijeća protezale su se na sve segmente gradske uprave, što znači da je procedura iskazivanja počasti bila predviđena gradskim zakonom i predmnijevala je odgovarajuću odluku gradskoga vijeća. To su učinili i članovi gradskog vijeća Epidaura, koji na svojoj sjednici donose posebnu odluku da se Osilijanu iskaže počast i određuju mjesto za postavljanje kipa.³⁸ Pritom je bilo važno naglasiti da je to jednoglasna odluka cjelokupnoga gradskog vijeća (*universus ordo decurionatus*), čime se pokazalo da ta odluka nije bila samo formalna nego je ona stvarni izraz poštovanja prema sugrađaninu koji je svojim djelima zaslužio javnu počast. Gradsko je vijeće moglo voditi cjelokupnu brigu o postavljanju počasnog spomenika, tj. financirati iz gradske blagajne sve potrebne radnje, međutim, nije bila rijetkost da članovi porodice uglednika kojemu se iskazuje počast, ispunjeni ponosom zbog dodijeljene počasti, to učine o svom trošku. U konkretnom slučaju za postavljanje spomenika Osilijanu pobrinule su se *Novia Bassila* (majka) i *Novia Iustilla* (baka), a u njihovu aranžmanu pri inauguraciji spomenika održane su još dvije popratne ceremonije: gradskim vijećnicima, augustalima i sevirima podijeljeni su prigodni darovi (*sportulae*)³⁹ i održane šakačke borbe. Na natpisu je, kako to već u svom komentaru objavljenom u broju 96 novina *Osservatore Dalmato* navodi Šime Ljubić, izvršeno i stupnjevanje municipalnih službi, odnosno gradskih tijela. Na prvom su mjestu navedeni dekurioni, koji su sa svojim porodicama u gradovima činili prvi stalež.⁴⁰ Članstvo u gradskom vijeću, kojim se stjecao pristup gradskoj aristokraciji, sadržavao je niz počasti i privilegija i zato im pripada najveći dio pri podjeli darova

³⁷ M. GLAVIČIĆ, 2009, 426.

³⁸ U takvim se prigodama za odluku gradskog vijeća obično koristi formulacija *decurionum decreto*, odnosno za određivanje mjesta postavljanja spomenika *loco dato decurionum decreto* (npr. u Epidauru *CIL* III, 1755 i *CIL* III, 1746 = *CIL* III, 8404), međutim, ovdje su i jedna i druga odluka sadržane u izrazu *decrevit*, tj. u obliku indikativa perfekta aktivnog glagola *decerno*, *crevi*, *cretum* 3. u značenju *odlučiti*, *odrediti* i sl.

³⁹ *Sportula* (*sportula*, *ae*, *f.*) je izvorno naziv za malu košaricu u koju se stavljala manja količina hrane, a koju su u pojedinim prigodama patroni davali kao nagradu (ili milostinju) svojim siromašnim štićenicima. Radi praktičnosti, uskoro je postalo uobičajeno da se umjesto hrane daje određeni novčani ekvivalent, tj. *sportula* dobiva značenje novčane nagrade, koja se u svečanim prilikama daruje čak i osobama najvišeg ranga.

⁴⁰ *Ordo splendidissimus*, kako se obično naziva, ili rjeđe *sanctissimus*, ponekad *honestissimus* i *splendissimus et felicissimus*.

velikodušnih darovatelja.⁴¹ Drugi su po redu navedeni *Augustales*. Pluralitet osoba (*Augustales*) predmnijeva postojanje organiziranoga kolegija,⁴² čiji članovi tvore povlašteni društveni sloj koji u municipalnoj hijerarhiji dolazi odmah nakon dekuriona. Iza njih, jer su na natpisu navedeni treći po redu, slijede *sexviri*, također, kako se zaključuje prema imenu, kolegijalno tijelo koje čini šest članova imućnijih građana. Budući da karakter članka ne dopušta širu elaboraciju teza o vrlo složenom problemu izbora i kompetencija augustala i sevira, koji u stručnoj literaturi još uvijek nije riješen na zadovoljavajući način,⁴³ vrlo pojednostavnjeno ćemo kazati da je njihova aktivnost bila usmjerena ponajviše na promicanje carskoga kulta, ali i na postavljanje posveta i prinošenje žrtava raznim božanstvima te organizaciju javnih svečanosti i priredaba. Nakon što su bile podijeljene sportule gradskim odličnicima,⁴⁴ bile su održane šakačke borbe. *Pugilum certamina* bile su u antici vrlo popularan oblik društvene zabave,⁴⁵ koji je, skupa s podjelom sportula i nekim drugim popratnim događanjima, znatno pridonosio podizanju ugleda priređivača među svojim sugrađanima. Zbog toga se na natpisima nije propuštala prilika da se navede i takvo dobročinstvo koje je bilo namijenjeno najširem sloju građanstva.⁴⁶ Obje popratne ceremonije koje su bile održane pri posveti kipa organizirale su majka *Novia Bassilla* i baka *Iustilla* u ime svih članova svoje porodice kao iskreni znak zahvale gradskim odličnicima i sugrađanima za iskazanu počast tada već pokojnom Osilijanu. Kip P. Elija Osilijana bio je postavljen na nekoj prikladnoj javnoj gradskoj površini i stajao je slobodno u prostoru, jer je kamena baza spomenika brižljivo obrađena sa svih strana. Tako je, dakle, prema odluci gradskog vijeća, u organizaciji porodice iskazana dužna počast liku i djelu zaslužnog epidaurskog uglednika. Poštivanje protokola i običaja onoga doba pokazalo je također da porodica posjeduje dovoljno sredstava za organizaciju vrlo skupe ceremonije, odnosno to je bio i promidžbeni čin koji je, makar indirektno, sugerirao snagu porodice i njezinih članova koji su pripadali samom vrhu lokalne aristokracije.

Sudeći prema prenomenu i nomenu, *P. Aelius Osillianus* pripadao je porodici koja je građansko pravo stekla vjerojatno za Hadrijana, uz napomenu da bi on mogao biti minimalno drugi naraštaj koji posjeduje puno rimsko građansko pravo. To zaključujemo prema filijaciji i navođenju tribusa u sklopu rimske imenske formule.⁴⁷ Vrlo je zanimljiv uglednikov kognomen *Osillianus*,⁴⁸ koji bi, budući da drugdje nije potvrđen, mogao biti latinizirani oblik nekog autohtonog osobnog imena.⁴⁹ Stoga pretpostavljamo da je *Osillianus* član uglednije domaće

⁴¹ Pri podjeli sportula dekurion dobiva više od drugih, npr. dekurion 3 denara, augustal 2, narod 1 (*Volci CIL X, 416*), *decurio* 3, *victoriati, scribae et augustales* 2, *populus* 1 (*Cales CIL X, 4643*), *decuriones, seviri et augustales* 4 denara, *dendrophori* 3, *populus* 1 (*Verulae CIL X, 5796*).

⁴² Od 2. st. augustali se nerijetko nazivaju *ordo* i *corpus Augustalium* (*Senia CIL III, 3016*).

⁴³ Nedvojbeno je da različitost titula označava i različitost funkcija koje obavljaju članovi navedenih kolegija i zato je potpuno točna Ljubićeva konstatacija da se augustali razlikuju od sevira. Zanimljivo je da su na natpisu spomenuti kolegiji augustala i sevira, a da u Epidauru za sada ne poznamo poimence niti jednog njihovog člana.

⁴⁴ *Sportulis decurio(nibus) Augustalibus et sexviris datis* je konstrukcija ablativa apsolutnog, dakle jasno je da je podjela sportula prethodila borilačkom spektaklu.

⁴⁵ U njima su se ogledali ljudi različita društvenog položaja, ali osobito su na cijeni bile borbe u kojima su sudjelovali gladijatori, jer to je bio krvavi spektakl koji je često završavao sakaćenjem ili čak smrću protivnika. O težini takve borbe i nastalim posljedicama najbolje svjedoči čuveni helenistički brončani kip *Boksača s Kvirinala* (*Terme Boxer, Museo delle Terme, Rim*).

⁴⁶ Usp. *CIL II, 13*, *CIL II, 4514*, *CIL VIII, 895*, *CIL VIII, 1323*, *CIL VIII, 11998* i naravno *CIL III, 1745*.

⁴⁷ *Tribus Tromentina* potvrđen je još na natpisima *CIL III 1748, 1755 i 8407*.

⁴⁸ G. ALFÖLDY, 1969, 257.

⁴⁹ I gentilij *Novius* potvrđen je kod romaniziranog autohtonog stanovništva.

porodice s teritorija kolonije ili obližnje unutrašnjosti,⁵⁰ koja se nakon dobivanja građanskog prava tijekom prve polovice 2. st. toliko uzdigla da njihovi pripadnici zauzimaju vrlo visoka mjesta u društvenoj hijerarhiji epidaurske kolonije. Osilijanov otac bio je oženjen za pripadnicu porodice *Novius*, čiji su poznati pripadnici u rimskoj provinciji pretežito italskoga podrijetla.⁵¹ Budući da prema kognomenima žena (*Bassilla*, *Iustilla*) navedenih na natpisu ne možemo pouzdano odrediti eventualno podrijetlo te porodice,⁵² ne ćemo se upuštati u daljnje spekulacije. Bez obzira na podrijetlo, budući da je jasno kako su *Novia Bassilla* i *Iustilla* vodile i financirale sve poslove i ceremonije oko iskazivanja počasti P. Eliju Osilijanu, porodicu *Novius* u Epidauru treba tretirati kao jednu od vodećih aristokratskih porodica tijekom prve polovice 2. st., što u konačnici i rezultira jednoglasnom odlukom cjelokupnoga gradskog vijeća da se njihovu sinu i unuku iskaže primjerena počast postavljanjem spomenika s kipom na javnom mjestu.

Pri kraju članka dužnost nam je da se još jednom vratimo na Vodopićev članak objavljen u broju 79. zadarskih novina *Osservatore Dalmato*. Naime, u pretposljednem pasusu svojega članka Vodopić je čitatelje izvijestio i o nalazu jednoga novca: "Na istom se mjestu našla i prekrasna brončana medalja, dobro sačuvana, srednje veličine. Na prednjoj strani je u reljefu glava s legendom: ANTONINUS AUG. PIUS PP. TRI P ... Nisam mogao dobro dešifrirati godinu TRIBUNICIAE POTESTASTIS. Na poleđini je vrlo precizno izrađena ljudska figura koja sjedi na obali rijeke ili mora, lijevom rukom drži trsku a desnom se oslanja na lađu. Jedina posve čitljiva riječ jest TIBERI. Je li to personifikacija rijeke Tiber? Ili je to možda aluzija na obnavljanje luke Ostije po nalogu Antonina za vrijeme izgradnje terma dajući utočište onima iz Terracine i Gaete? Ili je neka epizoda iz vremena strašne oskudice koja je pogodila glavni grad za njegova vladanja? Budući da mi nedostaju podaci i usporedbe, neću nastaviti." Ipak, budući da je Vodopićev opis novca sasvim dostatan da možemo dati potpuniji komentar, mi možemo nastaviti. Na aversu je prikazana glava cara, a legenda *ANTONINVS AVG PIVS* nedvojbeno upućuje na rimskoga cara Antonina Pija (138. - 161.). Na reversu je prikazan muški lik, koji prema Vodopiću sjedi na obali rijeke ili mora, a ponad je legenda *TIBERI*. Upravo prema legendi, koju treba dopuniti u *TIBERI[S]*, prikaz muškog lika koji sjedi na obali treba identificirati kao riječnog boga Tiberina (*Pater Tiberinus*), odnosno prva iznesena Vodopićeva pretpostavka da je na novcu predložena personifikacija rijeke Tiber potpuno je točna. Prema legendi, *Tiberinus* je pronašao Romula i Rema i predao blizance Vučici koja ih je podojila.⁵³ Prema Vergiliju, pomogao je Eneji na putovanju iz Troje u Lacij, dajući mu korisne savjete.⁵⁴ U rimskoj umjetnosti *Tiberinus* se prikazuje kao stariji

⁵⁰ Postoji više primjera koji dokazuju da su pripadnici magistratskih porodica autohtonog podrijetla iz unutrašnjosti provincije tijekom 1. i u 2. st. tražili društvenu afirmaciju u Saloni i drugim važnijim dalmatinskim gradovima. Na primjer, na natpisu *CIL* III, 12695 naveden je *M. Flavius Fronto*, odličnik iz Dokleje, koji je svoj osobni ugled i moć porodice promovirao obnašajući svećeničke i magistratske funkcije u Naroni, Epidauru, Skodri i Riziniju.

⁵¹ G. ALFÖLDY, 1969, 103.

⁵² G. ALFÖLDY, 1969, 163, 224. Isti gentilicij majke (*Iustilla*) i kćeri (*Bassilla*) može se objasniti na više načina. Kognomen *Iustilla* u rimskoj provinciji Dalmaciji dokumentiran je samo na ovom natpisu.

⁵³ Na stražnjoj strani velikog mramornog žrtvenika posvećenog Marsu i Veneri iz Ostije u visokom je reljefu prikazana scena iz špilje Luperkal: Vučica doji Romula i

Rema, a to promatra riječni bog Tiberin (Museo nazionale romano di Palazzo Massimo). Na monumentalnoj mramornoj skulpturi boga Tiberina, koja je bila dio ukrasa hrama Izide i Serapisa u Rimu, također je prikazana scena u kojoj Vučica doji blizance (Musée du Louvre).

⁵⁴ Najpoznatiji opis Tiberina u rimskoj književnosti daje Vergilije u VIII. pjevanju (stihovi 31-34) *Eneide*: huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amoeno / populeas inter senior se attollere frondes / visus (eum tenuis glauco velebat amictu / carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo). Tada najednom se njemu u lisatom granju topole / ukaže mjesno božanstvo Tiberin što se zove, / diže iz rijeke se divne, na leđima s plaštem zelenim, / dok mu je staračka glava pod vijencem od trske spletenim (prijevod B. KLAJČ, 2005, 199, st. 31-34).

Sl. 4. Sestercij cara Antonina Pija (RIC III, 643).

Fig. 4. Sesterce of the Emperor Antoninus Pius (RIC III, 643).

muškarac snažne konstitucije s bradom i brkovima, na glavi nosi vijenac ispleten od trske, gornji dio tijela mu je nag, a donji prekriva plašt. Na novcu Antonina Pija prikazan je kako sjedi oslonjen lijevom rukom o stijenu⁵⁵ (ili prema drugoj inačici o posudu iz koje istječe voda⁵⁶), desnicu je položio na lađu, a ljevicom drži grančicu trske (*canna palustre*).⁵⁷ U odsječku, kojega formira stilizirana površina rijeke, legenda je *S(enato) C(onsulto)*, što je oznaka da je pravo kovanja brončanog novca u ingerenciji rimskoga Senata. Dakle, na temelju prikaza na reversu možemo utvrditi da je novac kojega je opisao Vodopić mjedeni (*orichalcum*) sestercij cara Antonina Pija (Sl. 4).⁵⁸ Vodopić nije uspio pročitati broj koji označava po koji je puta Antonin Pij obnašao funkciju pučkoga tribuna u doba kada je iskovan novac, zato jer nije niti naveden, odnosno nakon kratice *TR(ibunicia) P(otestate)* slijedi kratica *CO(n)S(ul)* i broj *III*, koji označuje da je Antonin Pij u doba kada je iskovan novac obnašao službu konzula po treći puta. Zato prema navodu trećega konzulata zaključujemo da je brončani sestercij na čijem je aversu predložena glava cara Antonina Pija (okrenuta na desno) i legenda *ANTONINVS AVG(ustus) PI-VS P(ater) P(atriae) TR(ibunicia) P(otestate) CO(n)S(ul) III*, a na reversu personifikacija riječnog boga Tiberina i legenda *TIBERIS / S(enato) C(onsulto)*, iskovan u Rimu u razdoblju između godine 141. i 143.⁵⁹ To je vjerojatno samo slučajnost, ali moramo primijetiti da bi opisani novac mogao teoretski čak i kolidirati s podizanjem počasnog spomenika P. Aeliju Osillijanu.

S dužnim poštovanjem ovaj je članak posvećen sveučilišnom profesoru (*emeritus*) dr. sc. Janku Beloševiću, doajenu hrvatske srednjovjekovne arheologije.

⁵⁵ RIC III, 643.

⁵⁶ RIC III, 642.

⁵⁷ Grančica trske, koja je uobičajeni atribut riječnih božanstava i nimfa, predložena je na reljefnom prikazu na stražnjoj strani žrtvenika posvećenog Marsu i Veneri iz Ostije. Na nekim drugim prikazima kao atribut božanstva predložen je rog obilja (npr. na skulpturi boga Tiberina iz Louvrea), a kao aluzija na važnost plovidbe rijekom u prikaz mogu biti ukomponirani prova broda ili veslo.

⁵⁸ Vodopić pri opisu rabi izraz "medalja", zato što mu se ta kovanica čini većom od nekih drugih koje je vidio. I tu je u pravu, jer opisani je novac sestercij, tj. nominala koja ima najveću vrijednost među brončanim kovanicama i zato je najveća (promjer 28-35 mm) i najteža (24-30 g).

⁵⁹ Na reversu kovanice Marka Aurelija riječni bog *Tiberinus* prikazan je identično kao i na reversu kovanice Antonina Pija, ali bez legende *Tiberis*. Taj je brončani novac kovan godine 174-175, a nominala je as (RIC III, 1142-1145).

PRILOG I.

Osservatore Dalmato, N. 79, Zara, Venerdì 16 Maggio Anno 1856

APPENDICE.
ARCHEOLOGIA.

Zara, 15 maggio.

Un dotto Sacerdote nostre amico Don *Matteo Vodopić* ci scrive da Grudda, distretto di Ragusavecchia, in data 26 p. p. aprile:

Ai 5 corrente praticandosi un escavo per una cisterna a Ragusavecchia (antica Epidauro) i lavoranti s' imbattono in varii pezzi di rovine, frantumi di cornici, rottami di vasi di terra, cippi spezzati, lapidi sepolcrali infrante, oggetti, come vedi, di niun valore, ma indizii, che se si praticassero in regola degli escavi, che saremmo forniti di materiali sufficienti a dilucidare la posizione, la storia e l' importanza di quella poco conosciuta colonia romana. Fra cotante ruine si giunsero a trar fuori due cippi; uno spezzato con una iscrizione cancellata da qualche antico vandalo, forse nella prima distruzione d' Epidauro, della quale appena potci rilevare le sole parole: VOTUM MILITUM e dopo una lacuna alcune lettere che sembrano indicare MARCO TRI . . . OTI . . . N . . . (Tribuno Titinia?)

Il secondo cippo è benissimo conservato; la pietra di cui è formato è di queste calcari di cui abbonda la contrada, della volgarmente *Mekuša*. Presenta la forma di un parallelepipedo ad angoli a cornice alto tre piedi veneti, largo due e tre pollici, profondo un piede e sei pollici all' incirca.

Sulla facciata sta in bellissimo carattere latino nitido e regolare la seguente iscrizione, che ricorda l' epoca decorsa dagli Augusti agli Antonini.

P. AELIO P. T.
TRO
OSILLIANO
NOVIA BASSILLA
MATER ET NOVIA JUS
TILLA AVIA POSUERUNT
ET SPORTULIS DECURIO
AUGUSTALIBUS ET SEXVI
RIS DATIS ITEM PUGILUM
SPECTACULO DEDICAVERUNT
HUIC UNIVERSUS
ORDO DECURIONATUS
HONOREM ET LOCUM
STATUAE DECREVIT

Ora e te. Sembrami che meriti d'essere studiato TRO OSILLIANO se cioè debba leggersi TIBUNO OSILLIANO ovvero TRIBULO; quindi se Osillia fosse nome gentilizio di Tribù; o nome di Legione, o di qualche altra colonia romana patria di Elio.

Merita pure che si noti: Che Epidauro aveva il suo Decurione dalle sportule augustali — I SEXVIRI dirigenti i giuochi pubblici e — L' ORDO DECURIONATUS cui spettava decretare HONOREM ET LOCUM de' monumenti da erigersi.

Trovossi pure nell'istesso luogo una bellissima medaglia di bronzo, ben conservata, di media grandezza. Sul dritto è scolpita in rilievo una testa colla leggenda: ANTONINUS AUG. PIUS PP. TRI P. . . Non potei ben decifrare l'anno TRIBUNICIAE POTESTATIS. Sul rovescio poi con molta esattezza e precisione lavorata: Una figura umana sedente in riva di fiume o mare che siasi, con la sinistra tenente una canna e colla destra appoggiata su d'una barca. La sola parola pienamente leggibile è TIBERI. È questa una personificazione di Tevere? E alluderebbe forse alla ristorazione del porto d'Ostia eseguita per ordine d'Antonino durante la fabbrica delle terme datovi ricetta a que' di Terracina e di Gaeta? O a qualche episodio durante la terribile carestia che afflisse la sua capitale sotto il suo regno? Mancandomene dati e confronti non prosieguo.

Ci sembra tanto rimarchevole tutto ciò che non possiamo a meno di far riflettere a' nostri lettori che se per iscrivere una sola cisterna cioè sull'area di pochi piedi e pochi piedi di profondità si potè rinvenire dal tesoro d'antichità — ove gli scavi fossero eseguiti con intelligenza ed amore chi sa cosa ancor si potrebbe trovare della città, la quale più che dalla mano del barbaro, patì forse dall'abbandono. Ma su ciò ritorneremo. Aggiungiamo soltanto per coloro che non fossero istruiti nella storia delle romane Colonie che, secondo Reinesio, l'Ordo Decurionatus vi esercitava le funzioni che il Senato esercitava in Roma.

PRILOG II.

Osservatore Dalmato, N. 96, Zara, Domenica 15 Giugno Anno 1856

APPENDICE.

Osservazioni archeologiche.

Nell'appendice di questo giornale 15 maggio a. c. N.° 79 l'ab. Vodopić publicava una lapide rinvenuta testè in un escavo per una cisterna a Ragusa Vecchia. L'ab. Vodopić ponendosi per tal modo nella schiera di coloro, che amano la patria non già a parole, ma nel suo vero senso, ha fatto con questa interessante comunicazione un grande servizio alla scienza archeologica e nuovo lustro recò alle patrie cose, e non mancherà certamente in appresso di vegliare, affinchè le scoperte d'oggetti archeologici, che per avventura potessero ellettuarsi sull'agro epidauritano, escano alla luce, e le ricerche stesse sieno con più di coscienza condotte. Però ci vorrà permettere la sua gentilezza di dar qui alcuni brevi schiarimenti sull'epigrafe ivi recata.

A quanto ci pare questa dovrebbe leggersi: "*Publio Aelio Publi Filio Tromentina Osilliano Novia Bassilla Mater et Novia Justilla Avia posuerunt, et sportulis decurionibus augustalibus et sexviris datis, item pugilum spectaculo dedicaverunt: huic universus ordo honorem et locum statuae decrevit*".

Osserveremo noi dunque, che nella prima linea in vece di T deve esistervi un F, che il TRO indica la tribù Tromentina, cui apparteneva il defunto, che *Osillianus* è il cognome di esso, che *Aelius* è il nome gentilizio di quello, molto ovvio nelle dalmate iscrizioni, che decurioni dalle sportule augustali non dà l' epigrafia, nè che all' *Ordo decurionatus* spettava di regola decretare l' *honorem et locum* de' monumenti da erigersi, ma che bensì faceva ciò con alcuni individui resisi distinti per opere egregie, che *Novia Bassilla* madre e *Novia Justilla* ava del decesso non solo di per se eressero a *P. Aelio Oscilliano* il monumento, ma diedero eziandio ai decurioni, augustali e seviri le sportule (*certa pecuniae summa ad coenam coemendam*. Forcel., per cui Mur. 681,2: *Huic primo omnium splendidissimus ordo ex sportulis suis ob merita ejus statuam ponendam censuere*. V. Marini Frat. Arv. p. 398), al popolo lo spettacolo del pugilato, e che tutto l' ordine decurionale gli decretò in fine l' onore d' una statua e il luogo da riparla.

Noi troviamo in questa lapide gli augustali distinti dai seviri, il che viene a conferma di quanto ebbe a dimostrare il Co. Borghesi (Bull. dell' Inst. Archeol. per l' an. 1839, p. 62 e 1842, p. 106) contro quelli che sostengono i seviri essere la cosa medesima coi seviri augustali. Qui troviamo pure indicata la graduazione delle cariche municipali, cioè da prima i decurioni, poscia gli augustali, indi i seviri, quelli costituenti il senato municipale, i secondi membri di speciali corporazioni di prima sacerdotali indi profane, questi capi di tali ordini.

Ab. Gliubich

LITERATURA

- ALFÖLDY, G., 1969. - Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg.
- BATOVIĆ, Š., 1992. - Šime Batović, Šime Ljubić, *Zadarska smotra*, 41, br. 6, 244-248.
- CAMBI, N., 1979. - Nenad Cambi, kataloška jedinica 607. Natpis koji se odnosi na organizaciju igara, *Antički teatar na tlu Jugoslavije*, Novi Sad, 289-290.
- CAMBI, N., 2006. - Nenad Cambi, Antički Epidaur, *Dubrovnik*, n.s., god. XVII, br. 3, Dubrovnik, 185-216.
- CIL III - *Corpus inscriptionum Latinarum*, sv. III, Berlin, 1873, Suppl., Berlin, 1902.
- ČOLAK, N., 1961-1962. - Nikola Čolak, Inventar rukopisne ostavštine Šime Ljubića, *Arhivski vjesnik*, IV-V, Zagreb, 225-262.
- EITELBERGER V. EDELBERG, R., 1861. - Rudolf Eitelberger v. Edelberg, Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Traù, Spalato und Ragusa, (Besonders Abgedruckt aus dem V. Bande des *Jahrbuches der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*), Wien.
- EVANS, A. J., 1883. - Arthur John Evans, Antiquarian Researches in Illyricum, Part I – Epitaurum, Canali and Risinum, *Archaeologia*, XLVII, London-Westminster, (= Cavtat – Konavli – Risan, *Mogućnosti*, 25, br. 8, 9, 11, Split, 1978, 951-966, 1080-1086, 1186-1207, prijevod B. Kirigin)
- GLAVIČIĆ, M., 2008. - Miroslav Glavičić, Epigrafska baština rimskodobnog Epidaura, *Archaeologia Adriatica*, 2,1, Zadar, 43-62.
- GLAVIČIĆ, M., 2009. - Miroslav Glavičić, Salonitanski magistrati *L. Anicius L. f. Paetinas* i *L. Anicius C. f. Paetinas*, *Histria antiqua*, 18,1, Pula, 425-432.

- KLAIĆ, B., 2005. - Bratoljub Klaić (prijevod), *Eneida / Vergilije*, Globus media, Zagreb.
- LUETIĆ, T., 2001. - Tihana Luetić, Šime Ljubić kao upravitelj Zemaljskoga narodnog muzeja u Zagrebu od 1867. do 1878. godine, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 19, Zagreb, 215-261.
- LJUBIĆ, Š., 1857. - Šime Ljubić, Iscrizioni dalmatine. Da lettere del sig. ab. D. Simeone Gliubich al prof. Henzen, *Bullettino dell' Istituto di corrispondenza archeologica per l' anno 1857*, Roma, 45-48.
- NOVAK, G., 1966. - Grga Novak, Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma), *Analiza historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, Dubrovnik, 3-84 (= NOVAK, G., 1972. - *Povijest Dubrovnika I*, Zagreb, 7-57).
- PEDERIN, I., 1992. - Ivan Pederin, Život i ideološki sadržaj u djelu Šime Ljubića, *Croatia christiana periodica*, 29, Zagreb, 85-124.
- PERIĆ, I., 1993. - Ivo Perić, Politički identitet Mata Vodopića, biskupa dubrovačkog (u povodu 100-godišnjice smrti), *Dubrovački horizonti*, 33, Zagreb, 77-87.
- RIC III – Harold Mattingly, Edward A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, vol. III: Antoninus Pius to Commodus, London, 1930.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A., 1996. - Ante Rendić-Miočević, Don Šime Ljubić – idejni začetnik i osnivač Hrvatskog arheološkog društva i ravnatelj Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu, *Faria - Stari Grad a ne Hvar*, Stari Grad, 11-15.
- SMIČIKLAS, T., 1898. - Tadija Smičiklas, Život i djela Šime Ljubića, *Ljetopis JAZU za god. 1897.*, 12, Zagreb, 150-243.
- ŠEGVIĆ, M., 1998. - Marina Šegvić, Stanovništvo Konavala u rimsko doba, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa "Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti", Cavtat 25.-27. 11. 1996., sv. 1, Dubrovnik, 9-30.
- ZANINOVIĆ, M., 1981. - Marin Zaninović, Šime Ljubić – utemeljitelj Hrvatskog arheološkog društva, *Izdanja HAD*, 6. Zagreb, 29-39.
- ZANINOVIĆ, M., 1996. - Marin Zaninović, Don Šime Ljubić nakon stotinu godina (24. svibnja 1822. – 19. listopada 1896.), *Faria - Stari Grad a ne Hvar*, Stari Grad, 6-10.

TWO NEWSPAPER NOTES (OSSERVATORE DALMATO) ON THE FIND OF THE INSCRIPTION CIL III, 1745 FROM THE YEAR 1856

SUMMARY

In the third volume of the collection of Latin inscriptions *Corpus inscriptionum Latinarum* an inscription was published under the number 1745. It was written on a base of a monument which was set up in the first half of the 2nd century in honour of an Epidaurum notable *P. Aelius Osillianus*. The inscription was found in 1856, when two interesting articles about the find of that inscription in Cavtat were published in the Zadar newspaper *Osservatore Dalmato* (nos. 79 and 96). They were written by Mato Vodopić and Šime Ljubić. The author presents a transcript of the published articles (*Appendix I* and *Appendix II*) and comments on their contents, mentioning also basic biographical information about their authors. Mato Vodopić was a theologian, writer and a natural scientist, who became a bishop of Dubrovnik by the end of his life (Fig. 1). Šime Ljubić was a writer, historian and an archaeologist, who is rightfully esteemed as one of the founders of modern archaeology in Croatia due to his self-sacrificing and above all professional work (Fig. 2).

On the basis of epigraphic and onomastic analysis the author presents his own comment on the text of the inscription *CIL* III, 1745 (Fig. 3). P. Aelius Osillianus was an Epidaurum notable who probably originated from an autochthonous Romanized family from the colony territory or nearby inland. Namely, as his naming formula indicates, his family obtained citizenship during the Emperor Hadrian, and as early as the first half of the 2nd century it had risen significantly in the social scale band belonged to the highest aristocracy in Epidaurum. This is evident from the inscription text, since due to family's reputation, and his personal achievements, the entire city council honoured P. Aelius Osillianus and determined the place for raising the monument by unanimous vote. All activities regarding the construction of the monument and organizing accompanying ceremonies, which implied covering the costs as well, were managed by Ossilianus' mother Novia Bassila and grandmother Iustilla. When the monument was inaugurated, they gave appropriate gifts (*sportulae*), to the members of the city council, *augustales* and *seviri*, and for their fellow-citizens they organized boxing matches. The inscription *CIL* III, 1745 is exceptionally important since it documents almost entire procedure of paying respect to a deserving citizen during the first half of the 2nd century in Epidaurum.

KEY WORDS: *Osservatore Dalmato*, *Mato Vodopić*, *Šime Ljubić*, *Epidaurum*, *CIL* III, 1745

Prijevod / Translation: Marija Korona